

Monahii din Mănăstirea Avramiților care l-au înfruntat pe împărat „după ce au fost bătuți, au fost surghiuniți la Pontul Euxin (Marea Neagră), în Mănăstirea Celui Înfricoșător, unde s-au și săvârșit mucenicește și au fost aruncați în mare. Pe un monah care, stând înaintea împăratului, a strigat: «Dacă cineva vă vestește vouă altceva decât ați primit, chiar și înger din cer de-ar fi, să fie anatema!» (Galateni 1, 8), acela (împăratul) l-a trimis la Ioan (patriarhul) ca să-l biruiască pe el prin silogisme. Monahul însă l-a lăsat pe Ioan mai mut decât peștii”⁵³⁰.

Sub rău-credinciosul Teofil, Cuvioșii Teodor și Teofan au pătimit chinuri cumplite și un nou exil aspru în insula Afusia⁵³¹. După doi ani însă, împăratul, care dorea foarte mult să-i atragă la reaua sa credință, i-a rechemat în Constantinopol. Dar să vedem cum istorisește însuși Cuviosul Teodor chinurile nemaiauzite și mai presus de om, pe care le-a suferit alături de fratele său Teofan:

„(A întrebat Teofil:) «Pentru ce ați venit aici?». Și mai-nainte ca noi să-i răspundem, a poruncit să ne bată peste față. Iar cei ce ne-au bătut ne-au pământuit atât de tare, încât puțin a lipsit să nu cădem la pământ. De nu m-aș fi apucat de haina celui ce mă bătea, aș fi căzut chiar la picioarele împăratului.

⁵³⁰ Dositei al Ierusalimului, Δωδεκάβιβλος (Dodekaviblos), cartea a șaptea, cap. 9, § 1, p. 114.

⁵³¹ Sfântul Simeon Metafrastul, ibidem, cap. 19-21, P.G. 116, 668C-669C.

În timp ce mă țineam de haina lui, primeam lovituri ne-
încetate, până ce împăratul le-a poruncit să se oprească.
Încetând aceia de a ne mai bate, împăratul ne-a între-
bat iarăși: «Pentru care pricină ați venit aici?», voind
să spună: De vreme ce nu îmbrățișați credința noastră,
pentru ce ședeți aici împreună cu noi? Noi însă am
tăcut, plecând capetele. Iar el adresându-se poruncitor
eparhului care-i stătea alături, a zis cu mare mânie și
cu glas aspru: «Ia-i de aici și însemnează-le fețele, scri-
jelindu-le aceste stihuri iambice» [...]

«Când toți voiesc să alerge spre cetatea unde
Preacuratele picioare ale lui Dumnezeu Cuvân-
tul au stat,

Dând rânduială lumii,

Aceștia în cinstitul loc s-au arătat

Vase viclene ale unei rătăcirii superstițioase.

Acolo, dar, din ignoranță multe lucruri

Rușinoase, cumplite, păgânești făcând,

S-au izgonit ca niște apostafi.

Și venind în împărăteasca cetate

N-au lepădat nelegiuitele lor nebunii,

Drept aceea, cu fețele însemnate,

Ca niște răufăcători au fost iarăși osândiți și iz-
goniți.»

După ce s-au citit aceste stihuri în auzul tutu-
ror, Teofil a poruncit să ne ducă cu sila la pretoriu. Și
ieșind din palat și ajungând noi la locul numit Ther-
mastra, a venit oarecine cu porunca de a ne întoarce
înapoi și ne-a dus cu mare grăbire înaintea împăratu-
lui, care de cum ne-a văzut, ne-a zis întocmai: «Este

vădit că ducându-vă de aici în părțile voastre veți zice: <Ne-am răs de împărat>. Dar mai întâi îmi voi râde eu de voi și apoi vă voi lăsa să plecați».

Acestea zicând, a poruncit să ne dezbrace pe amândoi. Și după ce ne-au scos hainele, au început să ne bată. Iar împăratul neîncetat striga și îi lega cu juremânt pe cei ce ne biciuiau zicând: «Așa mă cinstești? Lovește-i bine!». Deci ne loveau pe piept și pe spate, fără nicio cruțare și milă. Iar eu, îndelung fiind biciuit, strigam: «N-am greșit cu nimic împărăției tale»; și iarăși ziceam: «Doamne, miluiește! Preasfântă Născătoare de Dumnezeu, vino în ajutorul nostru!». Apoi l-au bătut acolo alături și pe fratele meu [...]

[...] După patru zile am fost duși la judecată înaintea eparhului, care înfricoșându-ne cu multe chinuri, făgăduia că va împlini dorința împăratului. Zicea că mai întâi ne va pedepsi, iar apoi ne va cresta frunțile și ne va da în mâinile saracinilor. Cu el erau și Hristodul cu tatăl lui. Noi ne-am lepădat cu îndărătnicie de propunerile lui, zicând că suntem gata să suferim ne-numărate morți și că niciodată nu ne vom pângări împărtășindu-ne sau chiar și numai învoindu-ne cu cei ce au călcat credința și mărturisirea creștinilor, măcar de ne-ar scoate ochii, sau ar arde trupurile noastre.

Atunci tatăl lui Hristodul s-a întors către potrivnicii noștri și voind să ne scape de chinuri, i-a zis eparhului: «Aceștia niciodată nu s-au închinat la vreo icoană și nu știu ce li s-a întâmplat de au ajuns aici». Dar eu am zis cu asprime: «Du-te de aici! Nu știi ce spui, nici despre ce dai mărturie».

Eparhul, începând din nou să ne ademenească, zicea: «O dată numai, o singură dată împărtășiți-vă cu noi și nimic mai mult nu vă cerem. Voi veni și eu cu voi în biserică, iar apoi mergeți unde veți voi». Eu am râs și am zis: «Domnule eparh, cele ce spui sunt ca și cum i-ar zice cineva altuia: Nu cer nimic de la tine, decât o singură dată să-ți tai capul și după aceea vei merge unde vei vrea! Cunoaște deci că pentru noi e lucru de rușine chiar să îndrăznească cineva să ne îndemne să venim la o împărtășire ca aceea la care – nu știu de ce – ne poștești tu acum, nefiind mai dinainte încredințat că mai ușor ar răsturna cu susu-n jos cerul și pământul, decât să ne întoarcă pe noi de la buna-cinstire».

Atunci a poruncit să ne însemneze pe frunte. Și cu rănilor bătăilor încă proaspete și pricinuindu-ne dureri de nesuferit, ne-au întins pe scânduri și ne-au scrijelit fețele cu unelte de fier înroșite în foc. Deci după ce ne-au împuns astfel multă vreme, apunând soarele și întunecându-se, fără de voie au încetat și scrisul.

Iar când a venit vremea să plecăm de la eparh, i-am zis lui și celor ce stăteau de față: «Să știți că heruvimii se vor da deoparte când vor vedea această scrisoare, iar sabia vâlvâietoare se va trage înapoi și ne va face slobodă intrarea în Rai. Căci pentru această muncă nouă pe care ați ticluit-o împotriva noastră și care n-a fost din veac, vor cinsti fețele noastre, scrijelite cu atâta necinste pentru Stăpânul cel de obște»⁵³².

⁵³² Ibidem, cap. 24-31, P.G. 116, 673A-677C.

Cei doi mărturisitori au fost surghiuniți apoi în Apamia. Istovit de chinuri și de reaua pătimire, Cuviosul Teodor a murit în exil, iar fericitul Teofan a fost ales mitropolit al Niceei, după restaurarea cultului sfintelor icoane.

Moartea lui Teofil a deschis calea restaurării Ortodoxiei. Teodora, soția sa, și fratele ei Vardas erau apărători ai sfintelor icoane⁵³³. Cumva mai chibzuit decât Teofil, Manuil, fratele acestuia, ajuns în pragul morții din pricina unei boli grave și fiind îndemnat de unii monahi să revină la cinstirea icoanelor pentru a-și recăpăta sănătatea sufletească și trupească, le-a urmat sfatul și după ce s-a însănătoșit cu desăvârșire, a îndemnat-o pe Teodora să reazeze cultul icoanelor.

Cei surghiuniți pentru dreapta credință au revenit în patriile lor, iar cei întemnițați au fost eliberați. Patriarhul eretic Ioan a fost exilat, iar în locul lui a fost înscăunat Sfântul Metodie, care purta pe fața sa stigmatetele de mărturisitor al Ortodoxiei. Biciuit de iconoclaști fără milă, aceștia i-au spart maxilarul, i-au smuls dinții, și în cele din urmă l-au exilat în insula Panormo, unde timp de șapte ani a fost închis într-un mormânt împreună cu doi tâlhari. Când unul dintre aceș-

⁵³³ F. Vafeidis, *ibidem*, § 109, 3, p. 46.

tia a murit, Sfântul Mărturisitor a răbdat fără murmur duhoarea de nedescris pe care o răspândea trupul celui mort⁵³⁴.

Atunci „marele Ioanichie, ascetul din Muntele Prusei, și Sfântul Arsachie din Olimp, din dumnezeiască descoperire au venit în turnul Nicomidiei, unde aflându-l pe Isaia ascetul i-au spus că Dumnezeu a rânduit să meargă la împărăteasă și la patriarhul Metodie ca să statornicească Ortodoxia și să înalțe sfintele icoane, căci s-au liniștit vrăjmașii lui Dumnezeu, a încetat lupta împotriva icoanelor, iar de acum domnește pacea și buna-cinstire. Astfel s-au înțeles și (împreună cu egumenul monahilor din Thasos, Cuviosul Daniil) au alergat în cetatea împărătească unde s-au întâlnit cu patriarhul și cu împărăteasa. Așadar s-a făcut sinod în Constantinopol împotriva iconomahilor, la care s-au adunat dimpreună arhieperei, asceți și monahi”⁵³⁵.

Sinodul a întărit hotărârile Sinodului al VII-lea Ecumenic și a proclamat restaurarea cultului sfintelor icoane. În duminica următoare, cea dintâi din Postul Mare (19 februarie 842), icoanele au revenit în biserici cu mare fast. Întru pomenirea acestei strălucite biruințe a Bisericii, s-a hotărât ca duminica respectivă să fie prăznuită în fiecare an ca sărbătoare a Ortodoxiei.

⁵³⁴ I. Zonaras, *Χρονικόν* (Cronică), cartea a 15-a, cap. 28, P.G. 134, 1409A-C.

⁵³⁵ Dositei al Ierusalimului, *ibidem*, cap. 10, § 1, 2, p. 150.

La Sinodul din 842 au luat parte și unii monahi athoniți. După cum istorisește Iosif Ghene-sios, „au coborât din vestitul Munte al Olimpului, din Athos și Ida, dar chiar și din ținutul Kymnei” bărbați de-Dumnezeu-purtători, „pe față propovă-duind Ortodoxia”⁵³⁶.

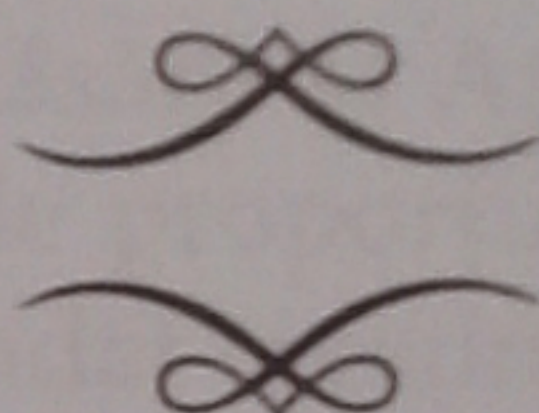
De asemenea, în 1084, un mare număr de monahi au luat parte la judecata sinodală a episcopului Leon din Calcedon, care a scris la rândul său împotriva sfintelor icoane⁵³⁷.

⁵³⁶ Ἱστορία περί τῶν βασιλέων Κ/πόλεως (Istoria împăraților din Constantinopol), cartea a patra, P.G. 109, 1096B.

⁵³⁷ S. Milias, Τῶν ἱερῶν Συνόδων... συλλογή (Colecția Sfintelor Sinoade), vol. 2, p. 982.

Partea a doua

(De la schisma dintre Răsărit
și Apus până în secolul XX)



**MONAHII CA APĂRĂTORI AI
ORTODOXIEI ÎMPOTRIVA LATINILOR,
PROTESTANȚILOR ȘI A ALTOR ERETICI**

Capitolul I

Luptele monahilor în primele secole după schisma dintre Răsărit și Apus (1054)

1. Erezia papismului

Una dintre cele mai zguduitoare pagini din Istoria Bisericii a fost fără îndoială tragică schismă dintre Răsărit și Apus. Se poate spune că acest episod de proporții a fost evenimentul epocal care a scindat creștinătatea în două mari tabere și a marcat considerabil evoluția lor distinctă și independentă de mai târziu.

Prăpastia dintre cele două Biserici a început să se facă simțită îndeosebi din timpul patriarhului Fotie cel Mare. Sfântul Fotie s-a opus îndeobște denaturării Simbolului de credință și încălcării vechilor predanii ale Bisericii. De asemenea, a apărut suveranitatea, drepturile și dogmele Bisericii sale și a luat atitudine împotriva abaterii papismului de la calea statornicită de canoane și a ambiției acestuia de a-și întinde supremația și asupra Răsăritului Ortodox.

În continuare, răsăritenii „potrivit obiceiului străvechi al Bisericii [...] așteptau îndreptarea Bise-

ricii Romei și din această pricină se arătau îndelung-răbdători”⁵³⁸. „Din economie, au tăcut multă vreme, socotind că latinii își vor îndrepta în bine inovațiile lor, dar cum aceia au rămas în propria lor îndărătnicie, i-au despărțit din comuniunea Bisericii”⁵³⁹.

Principalele cauze ale schismei au fost de natură teologică (*filioque*), eclesiologică (primatul papal, pretenția papei de a-și impune autoritatea asupra întregii Biserici) și politică. După schismă, Biserica Răsăriteană – mai bine zis, Sobornicească – a continuat să se întemeieze pe hotărârile Sinoadelor Ecumenice și pe învățăturile Sfinților Părinți, păstrând nealterată comoara credinței pe care o moștenise și apărând-o de atacurile susținute ale Apusului.

Din contră, ereticii latini (numiți printr-un eufemism sau mai curând în duh de ecumenism, „Biserica Romano-Catolică”), supușii infailibilului și atotstăpânitorului papă, au pervertit și au strâmbat cu totul creștinismul. Teologia papală, sprijinindu-se pe raționalismul scolastic, depune strădanii pentru „dovedirea tuturor aserțiunilor fundamentale ale Revelației în Hristos și subordona-rea lor Rațiunii”⁵⁴⁰. Cu toate acestea, „dacă prin raționamente schimbăm cele ale credinței, se pierde

⁵³⁸ Dositei al Ierusalimului, Δωδεκάβιβλος (*Dodekaviblos*), cartea a opta, cap. 2, § 6, p. 304.

⁵³⁹ *Ibidem*, cartea a șasea, cap. 7, § 9, p. 278.

⁵⁴⁰ K. Mouratidis, Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας (*Relațiile dintre stat și Biserică*), vol. 1, p. 165.

credința noastră, se pierde cununile pentru credință și nu mai credem în Dumnezeu, ci în oameni"⁵⁴¹.

După schismă, latinii au adâncit în mod treptat prăpastia care-i despărțea de Ortodoxie, prin noi inovații, precum stropirea (în locul afundării) la Botez, lipsirea laicilor de împărtășirea din Sfântul Potir (cu Cinstitul Sânge al lui Hristos), purgatoriul, doctrina indulgențelor, teologia Harului Dumnezeiesc zidit (creat), infailibilitatea papală, imaculata concepție și înălțarea fără de moarte⁵⁴² a Maicii Domnului cu trupul la cer, desființarea sinodalității Bisericii și a multora dintre sfintele canoane, săvârșirea Tainei Sfântului Maslu numai la cei aflați pe patul de moarte, cezarpapismul și multe alte inovații-erezii. Altfel spus, papismul s-a transformat deja, după expresia Sfântului Iustin Popovici, în „*panerezie*”⁵⁴³.

Dar să analizăm în continuare trei dintre ereziile de căpetenie ale latinilor:

1. *Filioque*: În lumina învățăturii Dumnezeu-Omului Iisus, Duhul Adevărului „*de la Tatăl purcede*” (Ioan 15, 26), de aceea și Părinții adunați la cel de-al II-lea Sinod Ecumenic mărturiseau în

⁵⁴¹ Iosif Vryennios, *Τὰ εὐρεθέντα (Opere)*, Cuvântul V, vol. 1, p. 94.

⁵⁴² Conform doctrinei romano-catolice, Maica Domnului nu a fost supusă legii morții trupesti, ci a acceptat moartea de bunăvoie, spre a-I urma Fiului ei. (n. trad.)

⁵⁴³ Chiril Kostopoulos, *Ὁ Παπισμός εἶναι αἵρεσις (Papismul este erezie)*, p. 115.

Simbolul de credință: „și întru Duhul Sfânt, Domnul, de viață Făcătorul, Care din Tatăl purcede”.

Marele Fotie notează că apusenii „prin cugețări răstălmăcite și motive plăsmuite, cu îndrăzneală peste măsură, s-au apucat să pervertească” Sfântul Simbol, adăugând pe *filioque* („și de la Fiul”) înaintea cuvântului „purcede”. În consecință, Duhul Sfânt ar avea două obârșii, de vreme ce purcede și de la Tatăl și de la Fiul. Sfântul Fotie a denunțat această dogmă ca una care instituie două stăpâniri în sânul Sfintei Treimi și desface stăpânirea cea una într-un dizeism.

Dar „cel care introduce două principii (obârșii) predică doi dumnezei”⁵⁴⁴. Din contră, „noi ne închinăm lui Dumnezeu ca o singură stăpânire, nu alcătuit din doi dumnezei, nici din două principii, ci Unul”⁵⁴⁵. Erezia lui *filioque* a fost introdusă în mod oficial în Apus de către papa Sergiu în anul 1009⁵⁴⁶.

2. Primatul papal: Dintotdeauna, Biserica i-a recunoscut papei de la Roma doar o întâietate de onoare față de ceilalți patriarhi, considerându-l primul între egali. Începând cu Sinodul al IV-lea Ecumenic, scaunului de Constantinopol i-au fost

⁵⁴⁴ Sfântul Vasile cel Mare, „Împotriva sabelienilor, a lui Arie și a anomeilor”, în vol. *Omilii și cuvântări*, trad. pr. prof. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, ediția a doua, București, 2004, p. 400.

⁵⁴⁵ Sfântul Grigorie Palama, *Επιστολή α' πρὸς Ἀκίνδουνον* (Epistola întâi către Achindin), 3, E.P.E. vol. 1, p. 402.

⁵⁴⁶ V. Stefanidis, *Εκκλησιαστική Ἱστορία* (Istoria Bisericii), § 22, p. 374.

recunoscute prerogative onorifice egale cu ale celui roman⁵⁴⁷.

Latinii au făurit treptat un mit al primatului papal, întărit cu valoare de dogmă la Conciliul I Vatican (1870). Conform acestei doctrine, papa – ca succesor, prin drept divin, al Apostolului Petru – deține privilegiul supremației și autorității asupra întregii Biserici, cu alte cuvinte, este capul Bisericii văzute. În consecință, Biserica devine, din hristocentrică, antropocentrică, papocentrică, subordonată absolutismului papal.

Latinii își sprijină kakodoxia pe cuvintele lui Iisus către Petru: „*Tu ești Petru, și pe această piatră voi zidi Biserica Mea [...] și îți voi da cheile Împărăției cerurilor*” (Matei 16, 18-19). După ei, „*piatra*” o constituie nu mărturisirea drept-cinstitoare a lui Petru, ci Petru însuși și succesorii săi.

Alta este însă învățătura Părinților. Sfântul Isidor Pelusiotul arată că Hristos a pus întrebarea „*Cine zic oamenii că sunt Eu?*” (Matei 16, 13), „*pentru că a dorit să-i învețe pe toți mărturisirea sigură, pe care Petru, insuflat de Domnul, a rostit-o ca bază și temelie puternică pe care Mântuitorul a clădit Biserica Sa*”⁵⁴⁸. La rândul său, Teodorit al Cyrului afirmă că prin „*piatră*” se înțelege credința bine-

⁵⁴⁷ Canonul 28, P.G. 137, 484A-C (pentru traducerea românească, vezi Pidalionul – Cârma Bisericii Ortodoxe, op. cit., p. 222).

⁵⁴⁸ Sfântul Isidor Pelusiotul, Epistola 235, în volumul Epistole, op. cit., p. 177.

cinstitoare, adică dreapta mărturisire a lui Petru, „a cărui mărturie a așezat-o ca pe o bază și temelie a Bisericii”⁵⁴⁹ Stăpânul Hristos.

La fel învață și Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Dumnezeul a toate, fericind pe Petru pentru cele ce bine le-a mărturisit despre El, a statornicit că Biserica Sobornicească este mărturisirea dreaptă și mântuitoare a credinței în El”⁵⁵⁰. De asemenea, Sfântul Teodor Studitul spune: „nu chei materiale i-a dat fericitului Petru, ci puterea cuvântului”⁵⁵¹.

3. Infailibilitatea papală: În continuarea primatului papal, ca dezvoltare, completare și fundamentare a acestei dogme, se află și doctrina infailibilității papei, „locțiitorul” lui Hristos (Vicarius Christi). Aceasta a fost și ea decretată oficial ca dogmă în 1870 și se extinde asupra tuturor hotărârilor papei. Părintele Iustin Popovici scrie: „Nicio erezie nu s-a ridicat atât de radical și atât de complet împotriva Dumnezeului-Om Hristos și a Bisericii Lui, cum a făcut-o papismul prin dogma despre infailibilitatea papei-om. Nu există nicio îndoială: dogma aceasta este erezia ereziilor”⁵⁵².

⁵⁴⁹ 'Επιστολή ος' (Epistola 77), P.G. 83, 1249C.

⁵⁵⁰ Προς Αναστάσιον μονάζοντα (Către Anastasie monahul), P.G. 90, 132A (pentru traducerea românească, vezi și: Sfântul Maxim Mărturisitorul (580-662) și tovarășii săi întru martiriu..., op. cit., p. 170).

⁵⁵¹ Mansi 37, 137.

⁵⁵² Omul și Dumnezeu-Om, trad. pr. prof. Ioan Ică și diac. Ioan I. Ică jr., ed. a doua, Ed. Sophia, București, 2010, p. 213.

În pofida invocării infailibilității papale, papistașii nu pot să conteste că papa Zefirin, în secolul al III-lea, a îmbrățișat erezia montanismului, papa Liberiu, în secolul al IV-lea, a iscălit o mărturisire ariană, papa Vigiliu a fost condamnat de Sinodul al V-lea Ecumenic, papa Honoriu a fost anatematizat de Sinodul al VI-lea Ecumenic, în timp ce papii din epoca de „domnie a depravării” a secolului al X-lea „în multe chipuri au mânjit și au dezonorat scaunul papal”⁵⁵³. Dositei al Ierusalimului, adversar redutabil al papismului, istorisește mai multe astfel de abateri în privința moravurilor, a viețuirii, a canonicității hirotoniilor, dar și a dreptei credințe a multora dintre ocupanții scaunului pontifical roman⁵⁵⁴.

„Finalmente, întreaga problemă este una a mântuirii. Cine poate să se mântuiască într-o Biserică al cărei centru nu este Dumnezeu-Om, ci omul infailibil, papa?”⁵⁵⁵

2. Monahi erudiți în calitate de scriitori bisericești și purtători de cuvânt în dialogurile cu latinii

De-a lungul mileniului al doilea, lupta antieretică a monahilor a constatat mai ales în apărarea

⁵⁵³ F. Vafeidis, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Istoria Bisericii)*, vol. 2, § 136, 1, p. 156.

⁵⁵⁴ Δωδεκάβιβλος (*Dodekavivlos*), cartea a noua, cap. 14-16, pp. 116-131.

⁵⁵⁵ Arhim. Gheorghe Kapsanis, *Θέματα Ἐκκλησιολογίας καὶ Ποιμαντικῆς (Probleme de ecclesiologie și pastorație)*, p. 56.

credinței ortodoxe de atacurile unui Apus care se abătea tot mai pregnant spre erezie. Deținători ai neprețuitei moșteniri a Sfintelor Sinoade și a Marilor Părinți, monahii au păzit cu dârzenie și jertfă de sine pilduitoare tezaurul mântuitor al credinței noastre drepte și nealterate.

„În Bizanț, baza opoziției o constituia nu statul, ci Biserica, iar în cadrul acesteia nu atât episcopii, cât monahii și poporul de rând, care îi privea pe monahi ca pe niște asceți luminați și călăuze duhovnicești [...] (Monahii) erau apărătorii de frunte ai Ortodoxiei [...] aspri, intransigenți [...] antilatini aprigi și fanatici [...] Orice plan de unire, pentru a avea sorți de izbândă, trebuia să-i atragă mai întâi de partea sa pe călugări împreună cu poporul.”⁵⁵⁶

„Neamul grec datorează recunoștință acestor bărbați (monahii) și întregului cler grec, ca și celorlalți conducători ai Bisericii Ortodoxe Răsăritene [...] Fiindcă nesupunându-se jugului papistaș și împotrivindu-se pretențiilor nesocotite ale curții papale, au păzit credința ortodoxă neatinsă de cei ce voiau să o strice și au păstrat și au salvat limba elinească, învățând și scriind.”⁵⁵⁷

Monahii au fost, de altfel, printre primii care au ripostat împotriva blestematului *adaos filioque*.

⁵⁵⁶ S. Bilalis, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός* (Ortodoxia și papismul), vol. 2, p. 89.

⁵⁵⁷ Kallistos Vlastos, *Δοκίμιον ἱστορικόν περὶ τοῦ Σχίσματος...* (Eseu istoric despre Marea Schismă), p. 96.

„Monahul Ioan de la Mănăstirea Sfântului Sava (din apropiere de Ierusalim) îi declara deja eretici pe călugării franci de pe Muntele Măslinilor pentru învățătura lui filioque, pe care aceștia se sileau să o răspândească. În paraclisul din Betleem, la Liturghia din praznicul Nașterii Domnului (808), după obiceiul Bisericii spaniole și france (nu încă și al celei române), au cântat Crezul constantinopolitan (adică cel pe care-l folosim) cu adăugirea filioque, dând naștere la înfruntări între ei și monahii noștri”⁵⁵⁸.

§1. Nichita Stithatul

Unul dintre primii monahi care au scris împotriva inovațiilor latine a fost egumenul Mănăstirii Studiților, Nichita Stithatul. Acesta deprinsese acrivia credinței de la Sfântul Simeon Noul Teolog, Marele Părinte al Bisericii.

După Sfântul Simeon, „lauda și fericirea Sfinților în aceste două lucruri stă: în credința ortodoxă și viața vrednică de laudă, pe de o parte, și în darul Sfântului Duh și harismele Lui, pe de altă parte”⁵⁵⁹. Sfântul Simeon asemuia erezia cu întunericul, iar pe eretici cu ateii⁵⁶⁰.

⁵⁵⁸ V. Stefanidis, *ibidem*, p. 354.

⁵⁵⁹ Κατήχισις ι' (Cateheza a 10-a), § 2, p. 177 (pentru traducerea românească, vezi și: Sfântul Simeon Noul Teolog, Cateheze (Scrieri II), op. cit., p. 153).

⁵⁶⁰ Κατήχισις κθ' (Cateheza a 29-a), § 3, p. 297 (pentru traducerea românească, vezi și *ibidem*, p. 310).

În același fel, înțeleptul Nichita considera buna-cinstire drept „*vârf al virtuților*”⁵⁶¹, iar pe cei ce primesc învățături eretice ca osândiți „*la pierzare*”⁵⁶². În jurul anului 1054, Sfințitul Nichita a scris o lucrare cu titlul *Către romani, despre azime, postirea în sâmbete și căsătoria preoților*. A mai scris de asemenea *Prelegerea către franci, Sinteza contra latinilor* (despre Sfântul Duh), patru cuvântări împotriva ereziei armenilor, lucrarea *Despre cele dospite, contra armenilor și a latinilor* și o cuvântare împotriva iudeilor⁵⁶³. Operele anti-eretice ale Sfântului Nichita au avut o mare înrâurire asupra polemicii de mai târziu cu latinii.

În anul 1054, Nichita, „*apărătorul Ortodoxiei*”⁵⁶⁴, a purtat o discuție privind inovațiile Bisericii papale, ajungând la confruntări teologice dintre cele mai tăioase cu trimișii papei Leon al IX-lea la Constantinopol, care în cele din urmă au aruncat anatema asupra patriarhului Mihail Cerularie și „*a întregii Biserici a ortodocșilor*”⁵⁶⁵. „*Humbert s-a arătat indignat de cutezanța monahului grec care îi*

⁵⁶¹ P. Hristou, *Νικήτα Στηθάτου Μυστικά συγγράμματα* (Nichita Stithatul – Scrieri mistice), p. 112.

⁵⁶² *Ibidem*, p. 151.

⁵⁶³ *Ibidem*, p. 15.

⁵⁶⁴ A. Dimitrakopoulos, *Ἱστορία τοῦ Σχίσματος...* (Istoria Schismei), p. 24.

⁵⁶⁵ I. Karmiris, *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθόδοξου καθολικῆς Ἐκκλησίας* (Monumentele simbolice și dogmatice ale Bisericii Ortodoxe Universale), vol. 1, p. 334.

cerea să declare Biserica Romei rătăcită. I-a scris deci un răspuns", în care, fără a combate argumentația monahului studit, a trecut la insulte la adresa acestuia. „Tu, preaticăloase Nichita – spune ocărătorul latin –, până ce îți vei veni în fire și te vei pocăi, să fii anatema (despărțit) de toată Biserica lui Hristos, împreună cu toți cei care sunt părtași cu tine la această învățătură stricată”⁵⁶⁶.

§2. Eftimie Zigaben⁵⁶⁷ (1050-1120)

Monahul Eftimie Zigaben a viețuit în Mănăstirea Perivleptos din Constantinopol în timpul împăratului Alexie I Comnenul. Mănăstirea „s-a îngrădit cu meterezele drepte credințe împotriva a toată erezia, mai cu seamă împotriva răutății bogomililor [...] Dar și greșelile pavlicienilor, ale evhiților și ale armenilor, precum și reaua credință a saraciniilor au fost cercetate într-însa și a fost hotărnicită aici calea ce se cuvine urmată împotriva lor”⁵⁶⁸.

În această mănăstire, înzestratul Eftimie, mintea cea strălucită și „neprețuitul între filosofi”, a avut prilejul de a se dăruii studiului și scrisului și de a se distinge ca figură de prim rang în lupta împotriva ereticilor. În continuare

⁵⁶⁶ Hrisostom Papadopoulos, *Tó πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης* (Primatul episcopului Romei), p. 223.

⁵⁶⁷ Numele cunoaște și varianta Zigaden. (n. trad.)

⁵⁶⁸ A. Papavasileiou, *Εὐθύμιος Ἰ. Ζυγαδηνός* (Eftimie I. Zigaben), p. 30.

i s-a alăturat împăratului Alexie și a devenit cea mai de seamă personalitate bisericească a epocii sale. Numit de Alexie prim secretar la curtea imperială, participa activ, în calitate de consilier al împăratului, la toate problemele religioase și bisericești care se iveau.

Principesa Ana Comnena relatează: „Împăratul a trimis după un monah, numit Zigaben [...] care ajunsese la culmea științei cărturărești și nici în retorică nu era neînvățat, iar dogma o cunoștea ca nimeni altul, și i-a poruncit să expună, una câte una, toate ereziile și să însemneze pentru fiecare dintre ele combaterile Sfinților Părinți [...] Această carte a fost denumită de împărat *Panoplia dogmatică*”⁵⁶⁹.

În această scriere sintetică, concepută în manieră științifică și de o însemnătate istorico-dogmatică excepțională, comparabilă cu *Panarionul* Sfântului Epifanie, sunt combătute cu multe mărturii patristice toate vechile și noile erezii (ca cele ale arienilor, monofiziților, bogomililor, latinilor). *Panoplia dogmatică* este singura operă din Răsărit care poate revendica un loc în Istoria Dogmaticii din perioada secolului al IX-lea și până la Reformă⁵⁷⁰. A avut parte de o largă recunoaștere, intrând în arsenalul teologiei ortodoxe și înrâurind scrierile cu un conținut similar de

⁵⁶⁹ *Ἀλεξιάς (Alexiada)*, cuvântul 15, P.G. 131, 1176BC.

⁵⁷⁰ P. Trembelas, *Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς Θεολογίας (Enciclopedia teologiei)*, p. 343.